

OD PODSZEWKI

OD PODSZEWKI

Strój krakowski

ISBN 978-83-925598-7-0

Mam na imię Helena i mieszkam w Wygietzowie.
W tej książeczce opowiem Wam kilka ciekawostek
o Krakowiakach zachodnich i kobiecym stroju kra-
kowskim.

Grupa etnograficzna – grupa ludzi zamieszkująca określony teren, wyróżniająca się odrębną kulturą, tradycjami i zwyczajami, posiadająca poczucie odrębności od sąsiedniej ludności.

Krakowiacy zachodni to grupa etnograficzna, która zamieszkiwała okolice Krakowa. Wiele dawnych podkrakowskich wsi, takich jak Mogiła, Pleszów, Bronowice czy Branice, dziś znajduje się w granicach miasta Krakowa.

Krakowiacy mieszkali w zagrodach wiejskich, w skład których wchodziły chaty oraz zabudowania gospodarcze, między innymi stajnie, obory i stodoły. Budynki wznoszono z drewnianych belek. Jeszcze dziś, jadąc wzdłuż Wisły przez podkrakowskie miejscowości, możecie zobaczyć stare chaty z pomalowanymi na biało lub niebiesko uszczelnieniami między belkami.

Krakowiaków zachodnich wyróżniał piękny strój odświętny, noszony do kościoła i podczas uroczystości.

Nie wiem, czy wiecie, ale nie ma jednej wersji stroju krakowskiego. Tak naprawdę można powiedzieć, że w każdej wsi strój wyglądał trochę inaczej. W jednej miejscowości modne były spódnice w drobne kwiaty, w innej kobiety wybierały tkaniny kraciaste. A czasami szyły spódnice po prostu z takich materiałów, jakie były akurat dostępne. Poza tym, wygląd stroju krakowskiego zmieniał się bardzo wraz z upływem lat. Początkowo szyły gorsety głównie z ciemnego sukna, a sposób ich zdobienia był dość skromny. Z czasem coraz popularniejsze stawały się gorsety aksamitne i atlasowe, bogato zdobione pasmanterią, koralikami, cekinami i kolorowym haftem o motywach roślinnych.

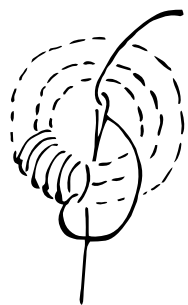

Ja opowiem Wam o odświętnym stroju kobiecym na przykładzie stroju z Babcic i okolic, który noszony był na tych terenach na początku XX wieku. Kraciasta spódnica, piękny atłasowy gorset i inne elementy stroju, które na sobie założyłam, pochodzą ze zbiorów Muzeum – Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygietzowie i Zamku Lipowiec.

Ale najlepiej będzie, jak opowiem Wam o wszystkim po kolei.

Na prostą bawetnianą halkę założyłam...

Haft dziurkowany polega na przekłuwaniu lub wycinaniu w materiale dziurek układających się w dekoracyjnych wzór. Dziurki wykańczane są ściąganiem dzierganym i ataskowym.

... koszulę kobiecą, uszytą z białego lnianego płótna. Moja koszula ma specyficzny krój (czyli sposób skrojenia materiału). Jest to tzw. krój z karczkiem, bez kołnierza.

Karczek to górna część koszuli, do której zostały przyszyte pozostałe części. Przód i tył koszuli jest suto marszczony, podobnie jak rękawy. Te części koszuli, które są najbardziej widoczne po założeniu całego stroju – karczek, wycięcie na przodzie oraz mankiety – są bogato zdobione haftem białym płaskim i dziurkowanym.

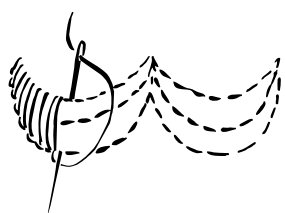
Potem ubrałam ...

... spódnicę uszytą z kraciastej bawełny. Kraciaste spódnice były modne właśnie w okolicach Babic. U góry spódnica jest marszczona i wszyta w wąski pasek, zakończony troczkami, czyli tasiemkami służącymi do zawiązywania spódnicy w pasie. Na dole od wewnątrz, spódnica została obszyta bawełnianą listwą, dzięki czemu ładniej się układa. Dzisiaj wiele kobiet wybiera ubrania, które wyszczuplają sylwetkę. Krakowianki nosiły suto marszczone spódnice i halki, aby wyglądać bardziej „dostatnio”, a przez to bardziej atrakcyjnie. Często zakładały po kilka spódnic naraz, szczególnie zimową porą. Czasami kobiety szyjąc sobie spódnicę, najprawdopodobniej z oszczędności, wszywały z przodu kawałek tańszego materiału w podobnym kolorze. Taka wstawka nie była widoczna, bo zastąpił ją kolejny fragment kobiecej garderoby.

Na spódnicę założyłam...

Ząbki wykonane ścięciem dzierganym na podkładzie.

... haftowaną zapaskę, zakrywającą przód i boki spódnicy.

Zwróćcie uwagę, jak starannie jest wyhaftowana moja zapaska. Nawet końcówki troczków zostały misternie ozdobione haftem płaskim i dziurkowanym. Charakterystyczny jest także sposób wykończenia dolnej krawędzi tzw. ząbkami, za pomocą ścięgu dzierganego na podkładzie. Wykonanie takiej zapaski to długie godziny żmudnej pracy.

Krakowianki na co dzień nosiły najczęściej zapaski uszyte z kolorowych tkanin. Ponieważ ja ubieram się w strój odświętny, moja zapaska jest śnieżno-biała.

Na koszulę kobiecą ubrałam...

... haftowany gorset.

Gorset uszyty jest z atlasu, czyli gładkiej tkaniny, o delikatnym połysku. Ozdobiony jest kolorowym haftem płaskim, sznureczkami i cekinami. Zachodzące na siebie, trapezowate kawałki materiału obiegające gorset w pasie to tzw. kaletki. Mój gorset zapina się na bardzo dekoracyjne, metalowe haftki z czerwonymi koralikami. Podszyty jest gładką podszewką.

Gorset uważany jest za najbardziej charakterystyczną część stroju kobiecego i główną ozdobę noszącej go kobiety. Gorsety najczęściej były haftowane ręcznie, samodzielnie przez właścicielkę lub przez wyspecjalizowane hafciarki.

Na szyję założyłam....

... trzy sznury czerwonych korali.
Korale były ulubioną ozdobą Krakowianek. Stanowiły prawdziwy skarb rodzinny i były przekazywane z pokolenia na pokolenie. Młode kobiety często otrzymywały korale od swoich rodziców w posagu. Ze względu na wysoką cenę nie każda kobieta mogła sobie na nie pozwolić. Uboższe kobiety musiały zadowalać się koralami sztucznymi, np. wykonanymi z ciasta chlebowego. Natomiast najbogatsze Krakowianki posiadały nawet po pięć lub sześć sznurów korali.

Na nogi włożyłam...

... parę butów kobiecych z czarnej skóry. Są to tzw. buty typu węgierskiego, wykonane przez szewca z podkrakowskiej wsi Mników.

Buty były bardzo kosztowną częścią stroju krakowskiego, dlatego starano się używać ich jak narzędziej i dbać, aby nie uległy zbyt szybko zniszczeniu. Podobnie jak korale były przekazywane w rodzinach z pokolenia na pokolenie. Na co dzień mieszkańcy wsi chodzili najczęściej boszo. Buty ubierano podczas świąt i uroczystości oraz w zimie. Czasami Krakowianki, w trosce o swoje obuwie, chodziły także do kościoła boszo, niosąc buty w rękach i zakładając je dopiero przed dotarciem na miejsce.

Ponieważ dzień zrobił się chłodny, na ramiona zarzuciłam jeszcze...

... wełnianą chustę odzieżową, zwaną także naramienną. Chusta obrzeżona jest długimi frędzlami. Podczas bardzo zimnych dni kobiety zakrywały takimi chustami także głowy, aby jak najlepiej ochronić się od wiatru i mrozu. Bogatsze Krakowianki miały często po kilka chust, różniących się wzorem i kolorem. Bardzo popularne były chusty kraciaste, podobnie jak tzw. chusty tureckie, o orientalnych wzorach. Latem używano również kolorowych i wzorzystych chust, ale wykonanych z cieńszych i delikatniejszych tkanin, takich jak perkal czy tybet.

Tak wyglądam w odświętnym stroju krakowskim z okolic Babic. Gdybym była mężatką, na głowie zawiązałabym...

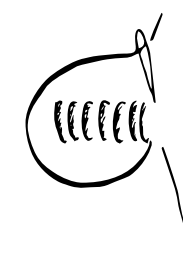
Zadanie 1

A teraz przygotowałam dla Was kilka zadań, związanych z Krakowiakami zachodnimi i strojem krakowskim.

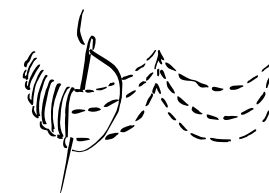
Białe hafty na koszulach kobiecych, zapaskach i chustach czepcowych były bardzo trudne w wykonaniu i niezwykle pracochłonne. Charakterystyczne dla krakowskich białych haftów są niezliczone ilości małych dziurek, zdobiące najczęściej krawędzie wybranych elementów stroju. Do wykonywania białych haftów używano najczęściej następujących ściegów:

sznureczek

attaskowy

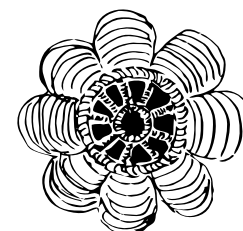
dziergany na podkładzie
(stosowany do wykańczania
dziurek i krawędzi tkaniny)

... chustę czepcową z białego płótna.

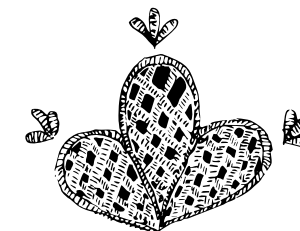
Chusty czepcowe miały kształt kwadratu. Brzegi chusty wykończone były ząbkami i ozdabiane haftem płaskim i dziurkowanym. Po zawiązaniu chusty na głowie powstawał rodzaj czepca. Najbardziej misterne i rozbudowane hafty umieszczano w rogu chusty, który po zawiązaniu zwisał z tyłu głowy. Ponieważ sama czynność wiązania chusty była trudna, kobiety najczęściej ściągały i ubierały czepiec jak czapkę, rozkładając chustę jedynie do prania.

Spróbujcie odgadnąć nazwy jeszcze dwóch sposobów zdobienia tkaniny, używanych w hańcie krakowskiej:

Wycięta dziurka, wypełniona promieniście rozchodzącymi się nićmi, nazywa się tak samo jak mały pająk, czyli

Rodzaj haftu ażurowego wysnuwanego, przypominający siateczkę, nazywa się tak samo, jak miasto w Hiszpanii, znane m.in. z twierdzy Alkazar i twórczości malarza El Greco, czyli

Zadanie 2

Jak przenieść wzór haftu na jasną tkaninę?

Spróbujcie własnych sił i wyhaftujcie fragment wzoru z krakowskiej chusty czepcowej. Haft wykonany jest dwoma rodzajami ściegu: sznureczkiem (todyżki) oraz attaskowym (listki).

Przyłóżcie do wzoru na stronie papier śniadaniowy i przerysujcie kontur. Na tkaninie utóźcie kalkę (tłustą stroną do tkaniny), a następnie wzór na papierze śniadaniowym. Całość przymocujcie do tkaniny szpilkami, aby wzór się nie przesunął. Starannie obrysujcie kontur wzoru wypisanym długopisem. Wypisany długopis jest najlepszy, ponieważ nie poplamia tkaniny, nawet gdyby papier i kalka przedartły się podczas przebijania wzoru. Tkaninę z przerysowanym wzorem można przykryć gładką bibułą i przeprasować żelazkiem - dzięki temu nadmiar tuszu z kalki wsiąknie w bibułę. Po wyhaftowaniu wzoru, ślady po kalce spiorą się przy użyciu ciepłej wody i szarego mydła.

Potrzebne będą:

biata bawetna

biata mulina

ołówek wypisany długopis

cienki papier śniadaniowy i gładka bibułka

kalka techniczna lub otówkowa

szpilki

Jak przenieść wzór haftu na ciemną tkaninę?

Poniżej przygotowałam dla Was prosty wzór, pochodzący z krakowskiego gorsetu. Opiszę Wam jeszcze jeden sposób przenoszenia wzoru na materiał, który sprawdzi się w przypadku haftowania na ciemnych materiałach.

Przyłóżcie do wzoru na stronie papier lub bibułę i przerysujcie kontur. Utóźcie przerysowany wzór na materiale i przymocujcie go szpilkami. Następnie za pomocą ściegu za igłą, starannie przeszycie muliną kontur wzoru. Po przeszyciu całego konturu, delikatnie oderwijcie papier lub bibułę od materiału. Kontury wypełnijcie kolorowymi mulinami za pomocą ściegu attaskowego. Ściegi attaskowe należy układać w taki sposób, aby przykryć wykonane wcześniej ściegi za igłą.

Potrzebne będą:

grubszy materiał (np. sukno, aksamit)

kolorowe muliny

ołówek

cienki papier śniadaniowy lub gładka bibułka

szpilki

Zadanie 3

Ścieg za igłą

Zadanie 4

Poniżej znajduje się mapa Krakowa i okolic. Wszystkie zaznaczone na mapie punkty to miejscowości zamieszkiwane niegdyś przez Krakowiaków zachodnich. Spróbujcie podpisać odpowiednio punkty na mapie, kierując się opisami podanymi poniżej:

- _____ **Bębtó** to najdalej na północ wysunięta miejscowość na mapie.
- _____ Dawna podkrakowska wieś **Bronowice**, obecnie jedna z dzielnic Krakowa, położona jest w północno-zachodniej części miasta.
- _____ Kierując się na zachód od Bronowic, miniemy wieś **Aleksandrowice**.
- _____ **Zielonki** to wieś położona tuż za północną granicą miasta Krakowa.
- _____ **Giebułtów** położony jest między Zielonkami a Bębtó.
- _____ Jadąc na południe od Aleksandrowic, dotrzemy do wsi **Liszki**.
- _____ Kierując się na wschód od Placu Centralnego w Nowej Hucie, miniemy kolejno **Pleszów** i **Branice** – dawne podkrakowskie wsie, leżące obecnie w granicach Krakowa.
- _____ Kraków od wschodu sąsiaduje z gminą Niepotomice, w której położona jest wieś **Staniątki**.
- _____ **Mogilany** położone są na południe od Krakowa.

Zadanie 5

Spróbujcie dopasować do rysunku elementy składowe buta typu węgierskiego. Część pojęć jest Wam z pewnością doskonale znana, a część zawiera podpowiedź w swojej nazwie.

Cholewa | Podeszwa | Miech | Obcas | Nosek | Napiętek

Zadanie 6

Co jeszcze nosiły Krakowianki w chłodne dni?

Oprócz chust odzieżowych, jesienią i zimą kobiety ubierały się w kożuchy lub żupany. Żupany były długie, najczęściej uszyte z ciemnego sukna. Ciepłą wersją żupanów były tzw. sukienki (inaczej zwane przyjaciótkami), podbite futrem.

Wśród starszych gospodyń popularne były także krótkie wierzchnie okrycia z długimi rękawami, zdobione podobnie jak gorsety.

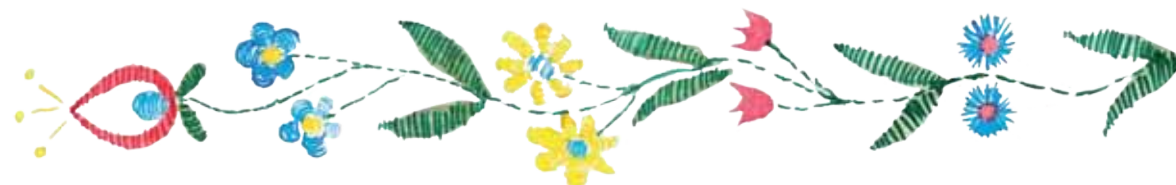
Nazwa tego elementu garderoby zaszyfrowana jest poniżej.

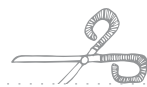
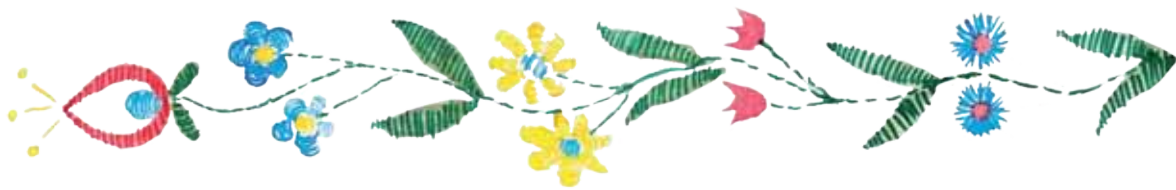

nazwa wierzchniego okrycia kobiet

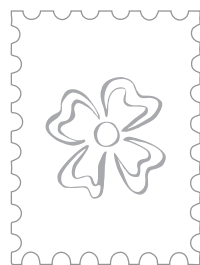
Zadanie 7

W krakowskich haftach kolorowych bardzo często pojawia się motyw polnych kwiatów i zbóż. Jeśli macie w rodzinie lub wśród przyjaciół miłośnika haftów ludowych możecie mu wystać własnoręcznie kolorowaną pocztówkę z wzorem inspirowanym haftem z krakowskich gorsetów.

Wzór haftu z krakowskiego gorsetu
Od podszewki. Strój krakowski
 Tekst: Teresa Ścisłowicz
 Ilustracje: Joanna Raczek-Baran

Zadanie 8

Stroje kobiece Krakowiaków zachodnich to ogromne bogactwo wzorów, kolorów, a także rodzajów tkanin. Przeczytajcie uważnie opisy wybranych, cenionych przez Krakowianki tkanin i spróbujcie połączyć je z odpowiednią nazwą.

Perkal

1. Tkanina wyrabiana z wełny owiec lub kóz tybetańskich, o splocie skośnym. Najczęściej drukowana w kwiatowe desenie. Była bardzo popularna wśród Krakowianek, które szyły z niej spódnice, zapaski, chusty i chustki, a nawet gorsety.

Sukno

2. Tkanina wełniana, wykorzystywana m.in. do szycia sukman, żupanów czy gorsetów. Dobrze chroniła przed wiatrem i zimnem.

Tybet

3. Delikatna, lekka tkanina ażurowa. Szyto z niej głównie zapaski oraz chusty.

Tiul

4. Miękka tkanina bawełniana lub jedwabna, posiadająca z jednej strony błyszczący meszek. Wykorzystywano ją głównie do szycia gorsetów.

Aksamit

5. Bawełniana tkanina o prostym splocie płóciennym, gęsto tkana, o dużej trwałości, przeważnie w białym kolorze. Szyto z niej przede wszystkim koszule i zapaski.

W tabelce ukrytych jest 8 pojęć związanych z krakowskim strojem ludowym. Spróbujcie je odszukać. Hasła mogą być ułożone w pionie, poziomie oraz po skosie i mogą krzyżować się ze sobą.

T	R	O	C	Z	K	I	Ł	U	Y	G
Ż	N	K	J	Y	E	F	N	P	K	N
R	I	K	B	C	H	O	L	E	W	A
E	T	O	A	M	R	L	A	T	W	J
T	E	Y	R	H	G	T	R	L	A	H
H	C	F	B	M	A	N	K	I	E	T
T	H	P	W	E	F	L	S	E	F	O
F	U	G	K	P	T	O	K	S	N	L
E	S	J	O	Z	Y	M	Ż	A	I	E
W	T	A	T	Ł	A	S	U	Z	B	D
K	A	R	S	P	Y	R	D	U	Z	O

Zadanie 9

hasła

Jeśli chcielibyście dowiedzieć się jeszcze więcej o stroju krakowskim, polecam Wam następujące książki:

Stroje krakowskie. Historie i mity, praca zbiorowa, red. Elżbieta Pobiegły, Ewa Rossal

Stroje krakowskie, Barbara Kozuch, Elżbieta Pobiegły

Haft polski, Jadwiga Turska

Polskie stroje ludowe, Elżbieta Piskorz-Branekova

Strój ludowy w Polsce. Opisy i wykroje, Barbara Bazieli

Warto także wybrać się do Muzeum – Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygietzowie i Zamku Lipowiec. Skansen w Wygietzowie położony jest ok. 40 km na zachód od Krakowa. Można tam obejrzeć zabytkowe drewniane domy i chaty z podkrakowskich wsi, meble, przedmioty użytku codziennego i oczywiście krakowskie stroje ludowe. Bogatą kolekcję strojów Krakowiaków zachodnich i innych grup etnograficznych posiada Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie. Stowarzyszenie *Lud-Art*, działające przy Muzeum Etnograficznym, prowadzi warsztaty i pokazy haftu krakowskiego dla wszystkich miłośników tradycyjnego rękodzieła.

Odpowiedzi

Zadanie 1. pajęczek, toledo

Zadanie 4. 1-Bębło, 2-Giebułtów, 3-Zielonki, 4-Aleksandrowice, 5-Bronowice, 6-Liszki, 7-Mogilany, 8-Pleszów, Branice, 9-Staniątki

Zadanie 5. 1-cholewa, 2-napiętek, 3-obcas, 4-podeszwa, 5-nosek, 6-miech

Zadanie 6. katana

Zadanie 8. 1-tybet, 2-sukno, 3-tiul, 4-aksamit, 5-perkal

Zadanie 9. tybet, chusta, halka, mankiet, cholewa, atlas, toledo, troczki

Tekst

Teresa Ścistowicz

Ilustracje oraz opracowanie graficzne

Joanna Raczek-Baran

Konsultacje merytoryczne

Halina Dulemba, Jadwiga Gruca, Agnieszka Oczkowska

Korekta

Magdalena Fryźlewicz

Realizacja projektu

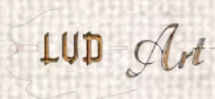
MUZEUM
NADWIŚLAŃSKI PARK ETNOGRAFICZNY
W WYGIĘZOWIE I ZAMEK LIPOWIEC

INSTYTUCJA KULTURY
WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Partner

Stowarzyszenie Mitośników Tradycyjnego Rękodzieła
Ludowego i Artystycznego przy Muzeum Etnograficznym
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

*Projekt zrealizowano przy wsparciu finansowym
Fundacji KGHM Polska Miedź*

FUNDACJA

KGHM

POLSKA MIEDŹ

Wygięzów 2018

ISBN 978-83-925598-7-0